

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 378:504:316

Доц. І.П. Магазинищикова, канд. екон. наук;

проф. М.Г. Адамовський, канд. техн. наук – НЛТУ України, м. Львів

РЕЗУЛЬТАТ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ФОРМАТІ КОМПЕТЕНТІСТНОГО ПІДХОДУ

Обґрунтовано необхідність включення екологічної компетентності до переліку основних компетентностей, що визначають результат навчання у вищій професійній школі відповідно до вимог Національної рамки кваліфікацій. Окреслені концептуальні засади структурного аналізу та операціоналізації поняття екологічна компетентність з метою емпіричної оцінки рівня її сформованості.

Ключові слова: освіта для сталого розвитку, екологізація освіти, компетентістний підхід, екологічна компетентність фахівця.

Екологізацію функціонування головних соціальних інститутів – науки, освіти, бізнесу, виробництва, політики – світове співтовариство визнало єдиною адекватною відповіддю на зростаючу екологічну загрозу. Освіті, як головному інституту інтеріоризації екологічних цінностей та формування екологічної культури особистості та соціуму, відведено вирішальну роль у забезпеченні збалансованого розвитку всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства, саме тому під час 57 сесії Генеральної Асамблеї ООН проголошено 2005-2014 рр. Десятиліттям Освіти для сталого розвитку.

Аналіз провідних світових тенденцій розвитку освіти свідчить про те, що системи національної освіти перестають бути агентами урбанізованого, технізованого суспільства, вони прагнуть до використання власного потенціалу для забезпечення сталого розвитку. Так американська освіта для сталого розвитку, як принципово новий тип організації та змістовного наповнення освітнього процесу, вже певним чином інституціалізована: активно діє Американська асоціація за сталий розвиток у сфері вищої освіти (AASHE) [10], інші навчальні заклади, що реалізують Концепцію сталого розвитку, об'єднуються за рівнем освіти та регіонально для спільного вирішення проблем з екологізацією освіти, видають спеціалізовані журнали, створено потужні веб-ресурси, функціонує система підготовки педагогічних кадрів для сталого розвитку [11, 12]. Цінний досвід розвитку екологічної освіти накопичений у європейських країнах, насамперед у Фінляндії, Швеції, Швейцарії. Стан та перспективи функціонування освіти для сталого розвитку перебувають під контролем ЮНЕСКО [14]. За цих умов, проблема з екологізацією системи вітчизняної освіти, її трансформація на засадах сталого розвитку набуває актуальності як науково-методична та організаційна проблема, котра має міждисциплінарний характер і потребує залучення до її вирішення теоретичного потенціалу багатьох наук, насамперед: екології, економіки, педагогіки, психології та соціології. Для її успішного вирішення необхідною є інтеграція зусиль науковців і педагогів, а також суб'єктів усіх рівнів управління національною освітою.

Концепцію екологічної освіти в Україні [6] реалізують завдяки навчальним закладам упродовж останніх десяти років. Результати цієї роботи, проблеми з оновлення та збагачення змісту екологічної освіти, пошуку ефективних форм педагогічного впливу на учнів, з метою формування у структурі їхньої свідомості екологічних цінностей та мотивів до участі у природоохоронній діяльності, активно обговорюють під час численних науково-практичних конференцій, вони стали предметом ґрунтовних досліджень науковців (В.Я. Ломакевич (2004 р.), О.В. Ярмач (2004 р.), С.В. Шалей (2005 р.), О.М. Романова (2007 р.), І.В. Книш (2008 р.), Т.М. Чорноштан (2008 р.), Л.І. Юрченко (2009 р.), Н.М. Рідей (2011 р.) та ін.). Питання з екологізацією вищої освіти України розглянуто в публікаціях В.П. Андрушенка, Г.А. Біленької, Г.Г. Глухової, М.І. Дробнохода, О.П. Матеюка, В.П. Онопрієнка та ін. Ініціатором створення та репрезентантом цілісної концепції екологізації вищої професійної освіти став Національний лісотехнічний університет України, його ініціатива щодо реалізації пілотного проекту з питань екологізації на базі кількох технічних і технологічних університетів України було підтримано і відображено в Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр.

Подальше опрацювання Концепції екологізації вищої професійної освіти передбачає послідовну реалізацію завдань, серед найважливіших із них є обґрунтування її цілей, а також розроблення теоретичних і методичних засад вимірювання та оцінювання результативності процесу екологізації освіти для забезпечення управлінського впливу на нього. Для формулювання та обґрунтування мети екологізації освіти застосовують різні підходи, проте найбільш продуктивним, з огляду на головну світову та загальноєвропейську тенденцію у реформуванні освітніх систем, є компетентістний підхід [3].

Відомо, що концептуальні витоки компетентістного підходу викладено у доповіді Жака Делора Міжнародній комісії ЮНЕСКО у 1996 р. "Освіта – прихований скарб", у якій було сформульовано чотири головні завдання для освіти XXI ст. Академік Ю.Ю. Туниця обґрунтував необхідність доповнити їх п'ятим завданням – навчитися жити у гармонії з природою [9], а також перелік компетентностей, які забезпечують реалізацію окреслених завдань для освіти нового тисячоліття, має бути розширеним за рахунок обов'язкового включення до цього списку екологічної компетентності.

Методологічною і процедурною основою реформування національних освітніх систем держав, які приєдналися до Болонського процесу, став проєкт Гармонізація освітніх структур у Європі – Tuning Educational Structures in Europe. Згідно з глосарієм термінів цього проєкту, компетентності – це динамічне поєднання когнітивних і мета когнітивних вмінь та навичок, знань і розуміння, міжособистісних, розумових та практичних вмінь та навичок і етичних цінностей [1, с. 98]. Розвиток компетентностей відбувається у процесі навчання, кінцеві результати якого визначаються тим, що студент повинен знати, розуміти, бути здатним робити після завершення навчання. Отже, інтегральна сукупність компетентностей, яких повинен досягнути студент, окреслює результат навчання. У структурі компетентностей виділяють загальні,

котрі є спільними для усіх курсів програми навчання, та специфічні (проблемно орієнтовані), що обумовлені майбутньою професією студента. У проєкті розрізняють три типи загальних компетентностей: інструментальні, міжособистісні та системні [1, с. 8, 9]. Розроблена згідно з положеннями проєкту TUNING та затверджена Постановою КМ України № 1341 від 23 листопада 2011 р. Національна рамка кваліфікацій окреслює результат навчання як набір компетентностей, які особа набуває та здатна продемонструвати після завершення навчання [5].

Аналіз теоретичних напрацювань і нормативно-правової бази управління результативністю вищої освіти свідчить про фактичні розбіжності у трактуванні результату освітнього процесу, що актуалізує необхідність концептуалізації цього поняття – теоретичного обґрунтування його змісту, визначення структури, усієї сукупності факторів, які формують результат, а також його операціоналізації. У вітчизняній літературі, у якій розглянуто проблему з концептуалізації результату навчання у вищій професійній школі, є такі варіанти визначення кінцевої мети освітнього процесу – формування професіоналізму, кваліфікації, компетентності, компетентностей, особистісного потенціалу фахівця та інші. На жаль, термінологічний апарат затвердженої КМ України Національної рамки кваліфікацій не усуває проблеми щодо концептуалізації результату навчання через недостатню чіткість у визначенні поняття компетентності.

Розроблення вітчизняних стандартів вищої професійної освіти ускладнюється також невизначеністю переліку головних (загальних, базових, ключових) компетентностей. Член-кореспондент АПН України М.Ф. Степко зазначає: "Нам потрібно почати системно працювати, щоб перш за все чітко визначитись із базою головних компетентностей для системи вищої освіти України" [8, с. 52]. Проте й у світовому та європейському освітньому просторі досі немає цілком узгоджених підходів до визначення переліку загальних компетентностей, у різних наборах їх кількість змінюється від кількох до кількох десятків. В умовах глобальної екологічної кризи недопустимою, на наш погляд, є відсутність екологічної компетентності у складі головних компетентностей, оскільки її формування у процесі навчання є важливим чинником успішної реалізації Концепції сталого розвитку. За допомогою діаграми Венна зображено на рисунку три сфери та, відповідно, цілі сталого розвитку системи "природа – людина – суспільство" [13]. Пропонуємо так розташувати ключові компетентності, визначені Європейською кваліфікаційною рамкою (Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework – ERF): спілкування рідною мовою; спілкування іноземною мовою; математична компетентність; цифрова компетентність; освітня (навчитися набувати знань); міжкультурна, міжособистісна, соціальна; громадянська; підприємливість; культурне самовираження [7]. Стає очевидним, що компетентності, необхідної для забезпечення гармонійної взаємодії людини з довкіллям, бракує у переліку ключових компетентностей (рис.). Отже, за окресленого ERF підходу до визначення набору ключових компетентностей, одне з трьох стратегічних завдань сталого розвитку – екологічна безпека та раціональне використання природних ресурсів – не забезпечує система освіти.

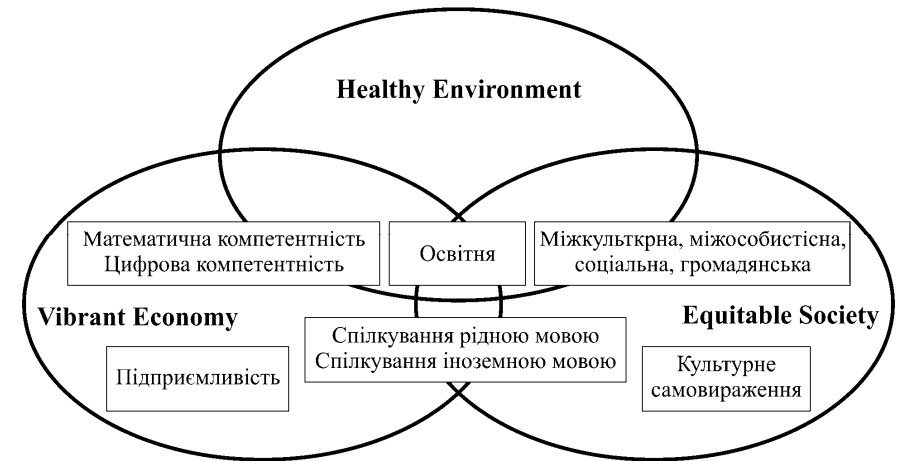

Рис. Ключові компетентності та цілі сталого розвитку

Пропонуючи долучити екологічну компетентність до переліку головних (загальних, базових, ключових) компетентностей, відзначаємо наявність у неї спільних для таких компетентностей ознак [2, с. 98], а саме: інтегрованості – її внутрішня структура представлена сукупністю взаємопов'язаних знань, пізнавальних і практичних навиків, цінностей, мотивів діяльності та інших соціальних та поведінкових властивостей особистості; надпредметності (транспредметності) – формується протягом усього періоду навчання та синтетичності – збагачується завдяки вивченню різних дисциплін навчального плану підготовки фахівця, розвиток екологічної компетентності відбувається комплексно і циклічно впродовж засвоєння програми навчання; поліфункціональності – дає змогу фахівцю ефективно розв'язувати широкий спектр задач у різних сферах життєдіяльності; екологічна компетентність виявляється у діяльності й удосконалюється шляхом трансформації загальної основи діяльності, інтегруючись з іншими компетентностями.

В умовах сьогодення усі соціальні відносини, до яких залучається сучасна людина, містять відносини з приводу природокористування, збереження та відтворення довкілля, зеленою має бути не лише економіка, а й усі сфери життєдіяльності людини і соціуму. Випускник університету внаслідок навчання має стати не лише фахівцем, а й громадянином, споживачем, членом сім'ї і територіальної громади з високим рівнем екологічної культури. Це зумовлює необхідність виокремлювати (емпірично фіксувати, оцінювати) вияви екологічної компетентності випускника за сферами його життєдіяльності – професійної (виробнича, наукова, педагогічна, управлінська, консалтингова тощо), самостійної пізнавальної, соціально-економічної (господарська, фінансова, споживання тощо), політико-правової, духовної, сімейно-побутової, культурно-дозвільної. Такий підхід дає змогу трактувати екологічну компетентність як інтегральну властивість особистості випускника, що зумовлює його гармонійну взаємодію з довкіллям у всіх сферах життєдіяльності, спрямованої на збереження та розвиток людини і природи.

У структурі компетентності як інтегральної властивості особистості виділяють три складові – освіченість, свідомість та діяльність, тобто компетентність є результатом інтегральної взаємодії свідомості особистості з визначеними нею діяльнісно-прагматичними способами реалізації її ціннісних орієнтацій. Отже, екологічна компетентність – це не тільки сукупність екологічних знань, навиків, вмінь, отриманих внаслідок навчання, а заснована на них, інтелектуально та особистісно обумовлена інтегральна соціально-професійна властивість випускника навчального закладу, його готовність (здатність і бажання) ефективно використати набуту кваліфікацію для досягнення мети – мінімізації шкідливого впливу на довкілля у процесі діяльності. У складі екологічної компетентності випускника навчального закладу знання, навички, вміння розглядають як ресурсний потенціал особистості, система свідомого управління цим потенціалом є другою складовою цієї системи властивостей особистості.

З'ясування змісту та структури екологічної компетентності дає змогу розглянути питання про оцінку рівня її сформованості як результату процесу екологізації вищої професійної освіти, адже практичне використання поняття екологічна компетентність фахівця у процесі управління екологізацією освіти визначається можливостями її емпіричної оцінки. Узагальнено соціологічна модель структури екологічної компетентності випускника навчального закладу може бути представлена як матриця, де означені вище складові екологічної компетентності (когнітивна, ціннісно-смилова, емоційно-вольова, поведінкова) утворюють стовбці матриці, її рядки представлені сферами вияву екологічної компетентності фахівця. Для кожної складової структури екологічної компетентності, що сформовані внаслідок екологізації навчально-виховного процесу, визначено сукупність показників-індикаторів [4].

Реальне впровадження Концепції екологізації вищої професійної освіти потребує детального опрацювання засобів оцінювання ступеня досягнення результату – рівня сформованості екологічної компетентності, а також запровадження системи контролю та корегування результату – моніторингу процесу формування екологічної компетентності у складі загальної соціально-професійної компетентності випускника навчального закладу.

Висновки. У межах компетентнісного підходу результатом екологізації освіти стає формування екологічної компетентності випускника як складової його соціально-професійної компетентності, що базується на знаннях, навиках, вміннях, має процесуальну спрямованість, містить мотиваційний аспект та виявляється як успішна діяльність фахівця у всіх сферах його буття. Екологічна компетентність – обов'язкова складова набору ключових компетентностей особистості, що формуються внаслідок навчання. Як результат навчання, екологічну компетентність потрібно виявити під час розроблення освітніх стандартів, описування структурованих за компетентностями кваліфікаційних рівнів, розроблення навчальних програм. З цією метою необхідно з допомогою експертів, які увійдуть до складу професійно-галузевої ради, переглянути перелік і зміст професійних задач, відобразити у них вимогу формування екологічної компетентності як складової загальної соціально-професійної компетентності фахівця.

Література

1. Вступне слово до проекту "Тьюнінг". Гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.tuning.unideusto.org/tuningeu/>.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: Вид-во К.І.С., 2004. – 112 с.
3. Магазинщикова І.П. Екологічна компетентність випускника як мета екологізації вищої лісотехнічної освіти / І.П. Магазинщикова // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.12. – С. 337-345.
4. Магазинщикова І.П. Соціологічна оцінка екологічної компетентності фахівця / І.П. Магазинщикова, О.М. Лободинська // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: зб. наук. праць ДонДУУ. – Сер.: Соціологія. – Донецьк: Вид-во ДонДУУ, 2010. – Т. XI, вип. 178. – С. 26-36.
5. Національна рамка кваліфікацій. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України № 1341 від 23 листопада 2011 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.docu-ment.ua/pro-zatverdzhennja-nacionalnoyi-ramki-kvalifikacij-doc81930.html>.
6. Про концепцію екологічної освіти в Україні. Рішення Колегії міністерства освіти та науки України № 13/6-19 від 20.12.2001 // Інформаційний збірник Міністерства освіти та науки України. – 2002. – 37 (квітень).
7. Развитие ключевых компетенций в образовании: некоторые уроки из международного опыта // Международное бюро просвещения ЮНЕСКО. Исследования в области сравнительного образования. [Электронный ресурс]. – Доступный з http://www.ibe.unesco.org/cops/russian/IBE_Competences.pdf.
8. Степко М. Компетентнісний підхід: його сутність, що є прийнятним, а що проблемним для вищої школи України / М. Степко // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 43-52.
9. Туниця Ю. Вчитися жити в гармонії з природою / Ю. Туниця // Освіта України. – № 85. – 16 листопада 2010 р. – С. 6.
10. Rowland P. The Many Faces of Sustainability / P. Rowland // The Journal of Sustainability Education, 2010. – May 27TH. [Electronic resource]. – Mode of access http://www.jsedimensions.org/wordpress/content/the-many-faces-of-sustainability_2010_05/.
11. Sharp L. Green campuses: The road from little victories to systemic transformation / L. Sharp // International Journal of Sustainability in Higher Education. – 2002. – № 3(2). – P. 128-145. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.enviro.lclark.edu/resources/LewisandClark/Planning/GreenCampuses.pdf>.
12. Shriberg M. Sustainability in U.S. higher education: Organizational factors influencing campus environmental performance and leadership: Doctoral dissertation / M. Shriberg. – The University of Michigan, 2002. [Electronic resource]. – Mode of access http://www.promiseofplace.org/research_attachments/Shriberg2002SustainabilityinHigherEdu.pdf.
13. The Handbook of Sustainability literacy. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.sustainability-literacy.org>.
14. Tilbur D. Education for Sustainable Development: an expert review of processes and learning / D. Tilbur // UNESCO. – Paris, 2011. [Electronic resource]. – Mode of access http://www.unesdoc.unesco.org/images/0019/001914/191442_e.pdf.

Магазинщикова І.П., Адамовський Н.Г. Результат екологізації вищого професійного образования в форматі компетентнісного підходу

Обоснована необходимость включения экологической компетентности в перечень основных компетентностей, которыми определяется результат обучения в высшей профессиональной школе в соответствии с требованиями Национальной рамки квалификаций. Определены концептуальные основы структурного анализа и операционализации понятия экологическая компетентность с целью эмпирической оценки уровня ее сформированности.

Ключевые слова: образование для устойчивого развития, экологизация образования, компетентностный подход, экологическая компетентность специалиста.

Magazynshchykova I.P., Adamovskyy M.G. Higher professional education on ecologization result in the competency-based approach format

There has been substantiated the necessity to include the ecological competency into the list of main competencies predetermining academic achievements in a higher professional school according to the requirements of the National Qualifications Framework. There have been defined the conceptual bases of the structural analysis and operationalism of the concept ecological competency to empirically evaluate its formation level.

Keywords: education for sustainable development, education ecologization, competency-based education (CBE) approach, specialist's ecological competency.

УДК 378 *Доц. Л.Д. Загвойська, канд. екон. наук – НЛТУ України, м. Львів*

**ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
НАПРАЦЮВАННЯ ТА ЗАВДАННЯ**

Йдеться про освіту, спрямовану на формування компетенцій, необхідних для забезпечення переходу до сталого розвитку, збалансування, гармонізацію економічних, довкільних і соціальних аспектів людської діяльності.

Ключові слова: освіта для сталого розвитку, форми, принципи, компетенції.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У турбулентні роки першого десятиріччя ХХІ ст. чітко окреслились нові виклики [25], які визначатимуть розвиток суспільної практики в найближчі десятиліття, впливатимуть як на національну і галузеву політику, так і на індивідуальну поведінку. Ці виклики значною мірою зумовлені наслідками антропогенних впливів, які набули небувалого розмаху і сили в епоху антропоцену [25]. Їхня синергія потребує формування відповідних компетенцій у тих, хто приймає рішення або готується до майбутньої діяльності, щоб забезпечити задоволення потреб різних поколінь в екологічно обґрунтований і соціально прийнятний спосіб з погляду коротко- і довгострокової перспективи. Відтак нові вимоги постають до тих, хто навчає і готує до професійної діяльності в умовах "наповненого" світу [18], коли необхідне холистичне розуміння природи антропогенних впливів і необмежений рамками галузевої науки пошук шляхів уникнення нових і усунення існуючих впливів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сталий розвиток (СР) – це безальтернативна глобальна стратегія відповідального і мудрого поєднання сучасних і майбутніх інтересів, за втілення якої несе відповідальність кожна нація і кожна держава [20]. Проте, як засвідчують масштабні незворотні процеси втрати якості довкілля, які відбуваються вже після Ріо, самого лише розуміння тут замало. Необхідні масштабні проактивні дії, креативними епіцентрами яких мають стати заклади освіти всіх рівнів. Освіта, в усіх її формах і на всіх рівнях: від дошкільної до післядипломної, а також неформальна та інформальна [35, 36], відіграє вирішальну роль у досягненні цілей Агенди-21.

Концепція "освіта для сталого розвитку" (ОСР), введена Йоганнесбурзьким самітом (2002 р.), відображає необхідність переосмислення і реформування всієї суспільної практики, і насамперед освіти, задля "розширення можливостей людей різного віку брати на себе відповідальність за створення сталого майбутнього" [33]. Цей саміт, на якому було наголошено на

взаємозв'язку між сталістю та освітою, спонукав ООН розпочати Програму "Десятиріччя освіти для сталого розвитку", метою якої було визначено інтегрування критеріїв і принципів СР в усі аспекти навчання задля досягнення змін у поведінці (побутовій і професійній), які б забезпечили формування суспільства сталого розвитку. Принципи ОСР сформульовані в заяві "Про освіту для сталого розвитку", прийнятій Київською конференцією міністрів "Довкілля для Європи" (2003):

- ОСР є міжсекторальною, вона охоплює економічні, екологічні, технічні та соціальні аспекти і потребує участі та цілісного (холистичного) підходу;
- ОСР має заохочувати критичне мислення учнів усіх рівнів навчання як передумову для конкретних дій задля СР;
- проблематика СР має знайти відображення в усіх освітніх програмах усіх рівнів навчання, у т.ч. у професійній освіті та підвищенні кваліфікації;
- ОСР неперервна, охоплює формальну, неформальну і неофіційну освіту;
- мета ОСР – розширення можливостей громадян сприяти позитивним змінам навколишнього середовища, що передбачає процесно-орієнтований підхід, побудований на особистій участі кожного [20].

Відтак у Вільнюській декларації (2005 р.) наголошено, що "освіта, будучи правом людини, є передумовою досягнення СР та винятково важливим інструментом хорошого управління, інформованого прийняття рішень, а також просування демократії. ОСР розвиває і зміцнює потенціал окремих осіб, груп, громад, організацій і країн для прийняття рішень і вибору задля СР. Вона може забезпечити зміни в світогляді, отже зробити наш світ безпечнішим, здоровішим і багатшим, покращивши таким чином якість життя. ОСР може забезпечити критичне переосмислення і краще розуміння для того, щоб досліджувати нові концепції та бачення і розвивати нові методи та інструменти" [32]. Розуміння ролі освіти в досягненні СР знайшло відображення в стратегії ЄС-2020 [21]. У більшості країн ЄС і СНД забезпечується політична та економічна підтримка ОСР [1]. Як засвідчують документи ЮНЕСКО, присвячені аналізу досягнень за першу половину Десятиліття освіти для сталого розвитку, у різних країнах світу ОСР стала важливою складовою екологічної політики і національних концепцій. За даними SIDA [29], наприкінці 2008 р. 78 країн світу мали органи нагляду за формуванням ОСР і пов'язаних із нею формального і неформального навчання щодо зміни клімату, довкілля, здоров'я.

У 2003 р., одразу ж після Саміту в Йоганнесбурзі, було прийнято Постанову КМУ "Про затвердження комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки" [12], яка, не діставши належного виконання, втратила чинність у 2011 р. Проте у проекті Стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки одним із стратегічних напрямів визнано переорієнтацію освіти на цілі СР [13, п. 1.2], що актуалізує тему становлення та розвитку ОСР в Україні і світі.

Звідси **мета дослідження:** проаналізувати тенденції становлення ОСР, виявити відповідні напрацювання і сформулювати завдання її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Напередодні Світового саміту Ріо+20 прибічники і супротивники стратегії СР прискіпливо аналізують напрацю-